

Ijtimoiy iqtisodiy tizimlar va ularning modellari.**Urinboyeva Yulduz Pirnazarovna**

.f.f.dok., dotsent

Abdusattorov Shaxriyor O'tkir o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ijtimoiy iqtisodiy tizimlar va ularning modellari haqida so'z yuritilgan.

Annotation: This article talks about social economic systems and their models.

Kalit so'zlar: Talab va taklif, Talab va taklif bozor muvozanati, Talab, Taklif, Narx, Talab va taklif orasidagi mexanizmlar.

Key words: Demand and supply, Demand and supply market equilibrium, Demand, Supply, Price, Mechanisms between supply and demand.

Talab va taklif — bozor iqtisodiyotining fundamental tushunchalari. Talab (tovarlar va xizmatlarga talab) — xaridor, iste'molchining bozorda muayyan tovarlarni, ne'matlarni sotib olish istagi; bozorga chiqqan va pul imkoniyatlari bilan ta'minlangan ehtiyojlari. Ehtiyoj pul va narx vositasida talabga aylanadi. Rasman olganda talab iste'mol kattaligi miqdoridir. Tovarlar dunyosidagi xilma-xillikka moye ravishda talab hosil bo'ladi. Masalan, oziqovqat tovarlari, sanoat mollari, maishiy va ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan talablar tovarlarga talab tuzilmasini tashkil etadi. Mazmuni va harakati jihatidan haqiqiy, o'sayotgan, barqaror qondirilgan, qondirilishi kechiktirilgan, qondirilmagan, me'yordagi va boshqa talablarga bo'linadi. Har bir iste'molchining, ya'ni alohida shaxs, oila, korxona, firmaning biror tovar to'plamiga yoki tovarlarga bildirilgan talablari yakka talab deyiladi. Muayyan tovarga yoki tovarlar to'plamiga barcha xaridorlar bildirgan talab yig'indisi bozor talabi, barcha bozorlarda barcha tovarlarga jamiyat miqiyosida bildirilgan ijtimoiy talab yalpi talab deyiladi. Talab miqdorining o'zgarishiga bir qancha omillar ta'sir qiladi. Ularning o'rasida eng muximi narx omilidir. Tovar narxining pasayishi sotib olinadigan

tovar miqdorining o'sishi va aksincha, narxning o'sishi xarid miqdorining kamayishiga olib keladi. Taklif — muayyan vaqtda va muayyan narxlar bilan bozorga chiqarilgan va chiqarilishi mumkin bo'lgan tovarlar va xizmatlar miqdori bilan ifoda etiladi; taklif ishlab chiqaruvchi (sotuvchi)larning o'z tovarlarini sotishga (bozorga) taklif etish istagi. Bozorda tovar narxi bilan uning taklifi miqdori o'rtasqda bevosita bog'liqlik mavjud: narx qanchalik yuqori bo'lsa, boshqa sharoitlar o'zgarmagan hollarda, sotish uchun shuncha ko'proq tovar taklif etiladi, yoki aksincha, narx pasayishi bilan taklif hajmi qisqaradi. Masalan, 10 so'm narxda 3 tovar birligi taklif etiladi, agar narx 15 so'mga ko'tarilsa, taklif hajmi 5 birlikka qadar ko'payadi, agar narx 20 so'mga yetsa, taklif hajmi 6 birlikka yetadi. Shunday qilib, taklif miqdorining o'zgarishlari taklif egri chizig'ida bir nuqtadan ikkinchisiga ko'chishida o'z ifodasini topadi. Egri chiziqning ijobiy og'ishi tovar narxi bilan uning taklifi miqdori o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni aks ettiradi.

Tovar taklifiga, tovarning o'z narxidan tashqari bir qator omillar: shu tovarni ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan resurslar narxlari; qo'llaniladigan texnologiya; soliqlar va dotatsiyalar; taqchillik yoki narxlar o'zgarishlarini kutish; bozordagi sotuvchilar soni va boshqa ta'sir ko'rsatadi. Mas., resurelarning arzonlashuvi muayyan tovarni ishlab chikarish xarajatlarini kamaytiradi, bu esa uning taklifi o'sishini stimullaydi. Taklifning o'ziga ta'sir ko'rsatadigan omillar o'zgarishlariga, birinchi navbatda, narx o'zgarishlariga sezgirligi taklif elastikligi deb ataladi.

Talab va taklifning tub mazmuni ularning narx orqali o'zaro aloqadorlikda mavjud bo'lishidir. Bu aloqadorlik — talab va taklif qonuni bozor iqtisodiyotining ob'yektiv qonuni hisoblanadi. Talab va taklif qonuniga ko'ra bozordagi taklif va talab faqat miqdoran emas, balki o'zining tarkibi jihatidan ham bir-biriga moye kelishi kerak, shundagina bozor muvozanatiga erishiladi. Bu qonun ayirboshlash qonuni bo'lib, bozorni boshqaruvchi va tartiblovchi kuch darajasiga ko'tariladi. Unga ko'ra bozordagi talab o'zgarishlari darhol ishlab

chiqarishga yetkazilishi kerak. Bozordagi Talab va taklif nisbatiga qarab ishlab chiqarish sur'atlar va tuzilmasi tashkil topadi. Jamiyat bu qonundan bozor muvozanatiga alokador omillarga ta'sir etish orkali foydalanadi.

"Talab va taklif bozor muvozanati" – bu iqtisodiyotning asosiy ko'rinishlari orasidagi eng muhim tuziqlardan biridir. Bu tuziqlikning asosiy maqsadi mahsulotlarni sotish tizimi bo'yicha talablarni taklif bilan bog'lash o'rnatmasidir. Bu, bozor tizimi qanday ishlaydi va mahsulotlarni sotish va sotib olish jarayonlarini qanday tuzatadi.

Talab va taklif bozor muvozanati quyidagi mohiyatlar bilan belgilanadi:

1. Talab: Talab - sotuvchi yoki ishchi tomonidan mahsulot yoki xizmatlarga qiladigan talabdir. Bu, sotish uchun qanday ko'rsatkichlar yoki mahsulotlarni talab etishdir. Talab miqdori, qulayliklar, narx va marketing strategiyalari shaxsiy talablarga bog'liq bo'lishi mumkin.

2. Taklif: Taklif - kompaniyalar yoki ishlab chiqaruvchilar tomonidan sotiladigan mahsulotlarni yoki xizmatlarni taqdim etishdir. Takliflar sotish uchun jamoatchilik tomonidan so'raladigan talablarni qondirishni hamda miqyos-raqobat tarmog'ini oshirishni maqsad qiladi.

3. Narx: Narx, mahsulotlar va xizmatlarni sotish tizmini tartibga soladigan muhim ko'rsatkichlardan biridir. Narxlarda talab va taklif muvozanatini taminlovchi faktorlar miqyosida belgilanadi.

4. Talab va taklif orasidagi mexanizmlar: Talab va taklif bozorlarida narxlarning o'zgarishiga olib keladigan ikki miqyosning o'rtasidagi munosabatlar muhimdir. Narxlarning o'zgarishiga ega bo'lgan miqyos bozorlarda raqobat quvvatini tuzishda va samaradorlikni ta'minlashda katta muhimiyatga ega.

Talab va taklif bozor muvozanati, mahsulotlar va xizmatlarning otlari tijorat tizimini shakllantiradi va kompaniyalar uchun strategik qabul qilishni, narxning aniqlanishini, bozor kon'yunkturasini, mijozlarning talablari va istaklarini kushaytirish bilan bog'liq ilmiy kafolatlar olib boradi. Bu bozor

tuzilmasi fasili marketing, moliya, iqtisodiyot va biznes sohalariga oid bo'lib, kompaniyalar uchun mahsulotlarini rivojlantirish va sotishni rejalashtirishda katta ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Talab va taklif iqtisodiy tizimda o'zaro munosabatlarni ifodalovchi, bozor tarmoqlarining o'zgarganligini va mahsulotlarni sotuvchi va sotib olishda g'oyaviy faktorlarining o'zgarishini hisobga oladigan muhim konseptlardan biridir.

Talab va taklif o'rtasidagi bozor muvozanati, narxlarning o'zgarishiga, mahsulotlarning mazmuni va sifatiga, sotuvchi va xaridorlar orasidagi munosabatlar, mahsulotlar va xizmatlarni olib kelish usullari, reklama, va tadbirkorlik strategiyalari bilan bog'liqdir.

Talab va taklif bozor muvozanati, kompaniyalar uchun foyda olib kelish strategiyasini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Bozor tizimi talab va taklifning o'zgarishiga qarab o'zgarib chiqishiga rivojlanadi. Raqobat tarmoqlarining tub kuchi o'zgarishlarcha o'tamliklarni nazarda tutishning zarbali usuli. Talab va taklif bozor muvozanati biznes va iqtisodiyotning eng muhim texnologik jarayonlaridan biridir va bu esa kompaniyalar uchun strategik maqsadlarning aniqlanishidagi zarur tuzilmalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

10. Financial Planning Association (FPA):
(<http://www.fpanet.org/>)The primary professional organization representing financial planners.
11. Financial Planners: (<http://www.plannersearch.org/>)Offers a list of financial planners by geographic location.
12. Basham P. Are Nudging and Shoving Good for Public Health? A Democracy Institute Report. [Online]. 2010.
13. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/publication/b86d7f2d-9e77-11e7-b92d-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>.

14. <https://www.businessinsider.com/china-social-credit-affects-childs-university-enrolment-2018-7>
5. <https://worldlyjournals.com/index.php/IJSR/article/download/1302/1746>
6. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/742>